

TÉZISEK

Ürögdi Barbara

“Operator Movements in Embedded Clauses”

című doktori értekezéséhez

ELTE

2012

1 Célkitűzések és elméleti háttér

Az alárendelt mondatok szerkezetével és értelmezésével számos szerző foglalkozik a generatív szakirodalomban. Disszertációmban három ide tartozó témakört érintek, amiket eddig tudomásom szerint egyetlen elemzés sem foglalt rendszerbe, ezek: a. az *egyes alárendelt mondatok 'névszói' jellege* (az ún. CP/DP párhuzamosság kérdésköre); b. a *tárgyi alárendelt mondatok típusai* közötti szintaktikai és szemantikai különbségek (a faktivitás, beszédaktus és kontextuális adottság tényezői); és c. az *időhatározói mellékmondatok operátormozgatással* történő levezetése. Értekezésem célja ezen jelenségek átfogó, egységes és szisztematikus elemzése.

A CP-k és DP-k között fennálló párhuzamokkal foglalkozó elemzések (pl. Abney (1987), Szabolcsi (1983, 1994), Aboh (2005), Hiraiwa (2005)) általában a releváns tagmondatok külső szintaxisára összpontosítanak, és jórészt figyelmen kívül hagyják a tagmondatok belső szerkezetének különbségeit. A tárgyi mellékmondatok belső szintaxisának kutatása ugyanakkor elsősorban arra terjed ki, hogy osztályozza és pontosan leírja a beágyazott mondatok különféle típusait (kezdvé a *faktivitás* fogalmának megjelenésével a 70-es évek elején, ld. Kiparsky és Kiparsky 1970-es cikkét, egészen a témával foglalkozó újabb munkákig, pl. Haegeman 2007, de Cuba 2007, Kallulli 2006, stb.), és legfeljebb futólag említik meg, hogy az általuk taglalt kétféle tárgyi mellékmondat közül az egyik valamiféle névszói tulajdonságokkal bír.

Mindez arra mutat, hogy ha valóban létezik két, szintaktikailag különböző tárgyi mellékmondat, amelyek közül csak az egyik mutat hasonlóságot a névszói csoportokkal, akkor ennek mentén a CP/DP párhuzamosság elvét kétféleképpen lehet értelmezni. Elképzelhető, hogy a két tagmondat-típus közül csak az egyik analóg a DP-kkel általában, míg a másik teljesen független szerkezetet mutat. Ugyanakkor vonzóbb feltételezés – és a disszertációmban emellett érvelek – hogy a DP-k is, a CP-khez hasonlóan két típusra oszlanak, és a CP/DP párhuzam mindkettőre kiterjed, azaz a CP-k egyik csoportja a DP-k egyik csoportjával, a CP-k másik típusa pedig a másik fajta DP-kkel analóg. Ha így van, ez felveti a kérdést, hogy milyen tulajdonság választja ketté a CP-k és a DP-k táborát. Fontos megjegyezni, hogy olyan tulajdonságot kell keresnünk, ami mind a proposíciók, mind az individumok körében értelmezhető, azaz a szakirodalomban korábban használt fogalmak (pl. faktivitás vagy beszédaktus) nem lesznek megfelelők, mivel nem tudjuk őket DP-kre alkalmazni. Részben új adatok alapján arra a következtetésre jutok, hogy *a CP-ket és DP-ket egyaránt két típusra osztó, szintaktikailag releváns tulajdonság a referencialitás*. Amellett érvelek, hogy a tárgyi mellékmondatok egyik osztálya (amelyet a korábbi szakirodalom faktívként említ, vagy azzal jellemez, hogy a tartalma kontextuálisan adott ill. nem képez állítást) a referáló névszói kifejezésekkel mutat párhuzamot, és ugyanakkor a referáló DP-knél is megfigyelhetők olyan jelenségek, amelyek általában a tárgyi mellékmondatok ezen osztályához kapcsolódnak (pl. ezek a DP-k is gyenge szigetek). Habár a referencialitás tulajdonságát nem szokás CP-kre alkalmazni, definíciókkal és

példákkal bemutatom, hogy ennek a bevezetése nem csak a releváns CP-k szintaktikai viselkedésében, de értelmezésében is hasznos, és mind epirikus, mind elméleti szempontból megállja a helyét.

Az időhatározói mellékmondatok elemzését általában a fenti témakörtől függetlenül szokás tárgyalni, bár ezzel a témával is foglalkozik jópár fontos és közismert munka a szakirodalomban (pl. Geis 1970, Larson 1990, Lipták 2005, stb). Ezekben a cikkekben közös elképzelés, hogy egyes határozói mellékmondatok operátormozgatással jönnek létre és tulajdonképpen vonatkozó mellékmondatok. Ebből kiindulva megmutatom, hogy *kétféle operátormozgatást* kell megkülönböztetnünk: egyes szerkezetekben egy VP-n belülről induló temporális operátor mozog fel a CP-tartományba, más szerkezetekben viszont egy eseményoperátor mozgatásával van dolgunk, amely a TP-n kívülről indul. Az utóbbi levezetéssel jönnek létre az ún. „event relative”-ok (eseményeket jelölő vonatkozó mellékmondatok), és elemzésem szerint a tárgyi alárendelt mondatok körében tárgyalt RCP-k is ide tartoznak. Ez a szerkezet arról ismerszik meg, hogy az ilyen mellékmondatok gyenge szigetek, és bizonyos főmondati jelenségeket (pl. kontrasztív topikalizáció) általában nem engedélyeznek; ezek a megszorítások a feltételezett operátormozgatásból fakadó intervenciók hatásával magyarázhatók. Ez a javaslat eltér a korábbi szakirodalomban elfogadott nézettől, miszerint a tárgyi mellékmondatokat szerkezetileg a struktúra egyes elemeinek hiánya (pl. Haegeman 2006) vagy épp ellenkezőleg, a szerkezet kiterjesztése (pl. McCloskey 2005, de Cuba 2007, stb.) különböztetné meg. Ehelyett amellet érvelek, hogy a referenciális CP-k a CP-k olyan alosztályát képezik, amelyek rövid operátormozgatással jönnek létre, és ide tartoznak (az egyes tárgyi mellékmondatokon kívül) a feltételes mellékmondatok és egyes időhatározói mellékmondatok is. Ez arra enged következtetni, hogy ha a referáló CP-k és a DP-k között párhuzamot vonunk, akkor fel kell tennünk, hogy a referáló DP-k derivációja is operátormozgatást tartalmaz a szerkezet bal periferiáján. Ezt az elképzelést a releváns DP-kkel kapcsolatos kérdőszókiemelési és egyéb intervenciók adatokkal támasztom alá.

2 A vizsgálat módszerei és tárgya

Disszertációm első fejezete a tárgyi mellékmondatokkal foglalkozik. A szakirodalom áttekintése után amellet érvelek, hogy a mellékmondatok két típusa közötti különbségek az egyik osztály referenciális tulajdonságával magyarázhatók. Megmutatom, hogy a referenciális CP-k (RCP) viselkedése a referáló kifejezésekével azonos, és hogy ez nem magyarázható olyan keretben, amely a faktivitás vagy a kontextuális adottság fogalmaira alapoz. Ezt a megfigyelést kísérleti (prozódiai) eredményekkel is alátámasztom, amelyek arra utalnak, hogy sem a faktivitás, sem a kontextuális adottság nem jelennek meg a szintaktikai szerkezetben. Az RCP-k szintaxisát olyan intervenciók hatásokon keresztül mutatom be, amelyek azt bizonyítják, hogy ebben a szerkezetben fel kell tennünk egy rövid operátorláncot (a TP és a CP között), és ennek az operátornak a tulajdonságaival tudjuk megmagyarázni többek között, hogy milyen elemek (topik, fókusz, adverbiumok) jelenhetnek meg ezen tagmondatok bal periferiáján és melyek vannak kizárva.

A második fejezetben a magyar időhatározói mellékmondatok szintaxisával és szemantikájával foglalkozom. Miután megvizsgálom (többek között Lipták 2005-ös cikke alapján) az ilyen tagmondatokat szelektáló P-elemek (ragok ill. névutók) tulajdonságait, részletesen is kitérek az – *ig* és az *óta* viselkedésére, valamint a végpontjelölő tagmondatokban megjelenő tagadás és fókusz kéréseire. Miután bizonyítást nyer, hogy a magyarban kétféle időhatározói mellékmondat létezik (egy rövid operátormozgatással létrejött „event relative”, valamint egy hosszú operátormozgatást tartalmazó klasszikus vonatkozó mellékmondat), megmutatom, hogy ugyanez az angolra is áll. A megfigyeléseim egyrészt az angol, magyar és szláv végpontjelölő alárendelt mondatok vizsgálatára, másrészt pedig az időhatározói és egyéb alárendelésekben megjelenő ún. „hosszú dependenciákra” (tagmondatokon átívelő operátormozgatásra) alapulnak. A fejezet végén található összefoglalásban átfogó paradigmába foglalom össze az operátormozgatással létrejövő tagmondatok típusait.

3 Eredmények és következtetések

Értekezésem főbb eredményei a következők:

I. A referencialitás fogalmának bevezetése az alárendelt mondatok szintaxisának / szemantikájának és a CP/DP párhuzam elemzésébe, valamint a lexikális szemantikai (faktivitás) és pragmatikai (kontextuális adottság) fogalmak eliminálása a tárgyi mellékmondatok levezetéséből.

II. Az alárendelt mondatok operátormozgatásos elemzésének pontosítása (elsősorban a tárgyi és időhatározói alárendelés területén) és az egyes típusú operátorláncok (amelyek más-más hosszúak és eltérő jegyekkel rendelkeznek) megkülönböztetése intervenciók hatásai alapján.

III. A végpontjelölő alárendelő szerkezetek új elemzése, amely szükségtelenné teszi a tagadás speciális tulajdonságainak vagy a releváns P-elem lexikonban történő duplikációjának feltételezését, és lehetővé teszi, hogy ezen szerkezeteket mindenféle különleges feltevések nélkül vezessük le.

3.1 Tárgyi mellékmondatok

A tárgyi mellékmondatokkal kapcsolatosan az alábbi következtetésekre jutottam:

I. A korábbi szakirodalom és új megfigyelések alapján bemutattam, hogy valóban kétféle tárgyi mellékmondat létezik, de ezeket nem a faktivitás (lexikális szemantikai) vagy a kontextuális adottság (pragmatikai) tulajdonsága, hanem a referencialitásuk különbözteti meg. A referenciális CP-k (RCP) illokúciós erő nélküli alárendelt proposíciók, míg a nem-referenciális CP-k (NCP) beszédaktusok, és lehetnek beágyazott vagy mátrix mondatok. Az RCP-k számos tekintetben a referenciális DP-kkel analóg módon viselkednek, és a distribúciójukat nem magyarázza sem az őket szelektáló ige faktivitása, sem pedig a kontextus. A kontextuális adottság, amelyet számos korábbi elemzés kapcsol össze az általam RCP-nek címkézett mellékmondatokkal, nem jelenik meg a szintaxisban közvetlenül, és nem minden RCP-t jellemez. A faktivitás pedig az igék lexikális

szemantikai jegye, amely bár a kontextuális adottsággal gyakran együtt jár, a szintaxisra nincs közvetlen hatással. A faktivitás, a kontextuális adottság és a referencialitás egymástól független, és csak az utóbbi jelenik meg a szintaxisban.

II. Ami a tagmondatok referencialitásából adódó szintaktikai különbségeket illeti, amellet érvelek, hogy a referencialitás operátormozgatással jön létre, és ezek a tagmondatok tulajdonképpen vonatkozó mellékmondatok, amelyek a TP által denotált eseményszerűsége utalnak. Az eredményül kapott szerkezet az ún. „event relative”. Az operátormozgatásra számos bizonyítékot szolgáltatnak az intervenciós hatások, amelyek a mozgatott operátor jegykompozíciójára is következtetni engednek.

III. Ezek az eredmények új fényben tüntetik fel a CP/DP párhuzam kérdését. Pontosabban, a CP-k egy alosztálya (az RCP-k) és bizonyos DP-k (a referáló DP-k) közti hasonlóságok elemzésem szerint éppen a referencialitás tulajdonságából és az ehhez kapcsolódó analóg szintaktikai szerkezetből (rövid operátormozgatás) adódnak. Ennek köszönhetően pontosabb képet kapunk a CP-k és DP-k között fennálló párhuzamról, valamint az ezen kifejezések bal periferiájáról és szigettulajdonságairól.

3.2 Időhatározói mellékmondatok

A második fejezet fontosabb eredményei a következők:

I. Bemutatom, hogy az időhatározói mellékmondatok kétféle operátormozgatással jönnek létre. A hosszú mozgatás során egy VP-n belüli temporális operátort emelünk ki, míg a rövid operátorlánc alsó eleme a TP-n kívül található, ún. „event relative” szerkezetet eredményezve.

II. A magyar *–ig* végpontjelölő szuffixum tulajdonságainak vizsgálata során arra a következtetésre jutok, hogy bár ez a határozórag mindkét fenti szerkezetben szerepelhet (azaz, mind temporális elemet, mind pedig eseményszerűséget felvehet argumentumul), a magyar adatok látszólag bonyolult mintázata mégis elemezhető egyetlen *–ig* feltételezésével, és nem teszi szükségessé, hogy a tagadásnak bármiféle különleges szerepet (pl. aspektuális szerep, vagy expletív, szemantikailag üres tagadás) tulajdonítsunk. Felvázolom (MacDonald és Ürögdi megjelenés előtt álló cikke alapján) az angol végpontjelölő alárendelő mondatok egy újszerű elemzését, amely a korábbi elméletek (pl. Giannakidou 2002 and Mittwoch 1977, stb.) számos problémáját áthidalja. Az *–ig* háromféle (tagadás nélküli, predikátumtagadással, ill. egy magas hatókört felvevő tagadással álló) használatát az *–ig*, a tagadás és a fókuszszerkezet interakciójából vezetem le.

III. A magyarral kapcsolatos eredmények alapján az angol időhatározói mellékmondatokra is kiterjesztem az elemzésemet, és azt állítom, hogy a kétféle operátormozgatásos szerkezet itt is megjelenik, és ezzel magyarázható például a hosszú dependenciák elérhetősége egyes beágyazásoknál.

IV. Végül, a rövid operátormozgatással létrejövő szerkezetek (egyes időhatározói mellékmondatok, feltételes mondatok, kauzálisok, referenciális tárgyi mellékmondatok) közös elemzését nyújtom, ami megmagyarázza, hogy ezen konstrukciók miért nem teszik lehetővé a hosszú dependenciákat, miközben intervenciós hatásokat mutatnak és gyenge szigetként viselkednek.

Referenciák

- Abney, S. 1987. The English noun phrase in its sentential aspect. PhD thesis, MIT. MIT Working Papers in Linguistics.
- Aboh, E. 2005. Deriving relative and factive constructions in Kwa. In L. Brugè, G. Giusti, N. Munaro, W. Schweikert and G. Turano (eds.), *Contributions to the Thirtieth Incontro di Grammatica Generativa*. Libreria Editrice Cafoscarina, Venezia. 265–285.
- de Cuba, C. 2007. On (Non)Factivity, clausal complementation and the CP-field. PhD thesis, Stony Brook University.
- Geis, M. 1970. *Adverbial subordinate clauses in English*. PhD thesis, MIT.
- Giannakidou, A. 2002. UNTIL, aspect and negation: a novel argument for two untils. In: Brendan Jackson (ed.), *Semantics and Linguistic Theory (SALT) 12*, CLC Publications, Cornell University, Ithaca, NY. 84-103.
- Haegeman, L. 2006. Conditionals, factives and the left periphery. *Lingua* 116:1651-1669.
- Haegeman, L. 2007. Operator movement and topicalization in adverbial clauses. *Folia Linguistica* 18: 485-502.
- Hiraiwa, K. 2005. *Dimensions of Symmetry in Syntax: Agreement and Clausal Architecture*. PhD thesis, MIT
- Kalluli, D. 2006. Triggering factivity: Prosodic evidence for syntactic structure. In: D. Baumer, D. Montero and M. Scanlon (eds). *Proceedings of the 25th West coast Conference on Formal Linguistics*, 211-219. Somerville, MA, Cascadia Proceedings Project.
- Kiparsky P. and C. Kiparsky. 1970. Fact. In: M. Bierwisch and K.E. Heidolph (ed.) *Progress in Linguistics*, 143-73. The Hague:Mouton.
- Larson, R. 1990. Extraction and multiple selection in PP. *The Linguistic Review* 7:169-182.
- Lipták, A. 2005. Relativization strategies in temporal adjunct clauses. In: J. van Craenenbroeck, P. Pica, J. Rooryck (eds), *Linguistic Variation Yearbook 5*, Amsterdam: John Benjamins. 133-185.
- McCloskey, J. 2005. Questions and questioning in a local English. In: R. Zanuttini, H. Campos, E. Herburger and P. H. Portner, (eds.) *Cross-linguistic research in syntax and semantics: Negation, tense and clausal architecture*. Georgetown University Press.
- Mittwoch, A. 1977. Negative sentences with *until*. Chicago Linguistic Society 13:410-417.
- Szabolcsi, A. 1983. The possessor that ran away from home. *The Linguistic Review* 1:89-102.
- Szabolcsi, A. 1994. The noun phrase. In: F. Kiefer and K. Kiss (eds.) *The Syntactic Structure of Hungarian*, Vol. 27 of Syntax and Semantics, San Diego: Academic Press, pp. 197-174.

A tézisekhez kapcsolódó fontosabb publikációim

- de Cuba, C. and B. Ürögdi. 2009. Eliminating factivity from syntax: Sentential complements in Hungarian. In: *Approaches to Hungarian*. Amsterdam and New York: John Benjamins.
- Haegeman, L. and B. Ürögdi. 2010a. Referential CPs and DPs: An operator movement account. Paper presented at *GLOW Asia*; Beijing, China.
- Haegeman, L. and B. Ürögdi. 2010b. Referential CPs and DPs: An operator movement account. *Theoretical Linguistics* 36-2:111–152 (target article)
- Ishihara, S. and B. Ürögdi. 2011. The syntax-prosody interface and sentential complementation in Hungarian. In: T. Laczkó and C. O. Ringen (eds.) *Approaches to Hungarian Vol. 12: Papers from the 2009 Debrecen conference*. Amsterdam and New York: John Benjamins.
- MacDonald, J. and B. Ürögdi. forthcoming. Against stativizing negation, expletive negation and NPI-until. To appear in *Acta Linguistica Hungarica*.
- Ürögdi, B. 2009. Temporal adverbial clauses with or without operator movement. In: K. É. Kiss (ed.) *Adverbs and Adverbial Adjuncts at the Interfaces*, Berlin: Mouton de Gruyter.